

ارزیابی نظام تربیتی معاصر با تکیه بر شاخصه‌های تربیت کریمانه فاطمه سادات موسوی زاده^۱، سیده فاطمه موسوی^۲، محسن زارع جلیانی^۳

چکیده:

هدف: نظام تربیتی معاصر علیرغم نقاط قوت، ضعف‌هایی دارد که در این پژوهش براساس شاخصه‌های تربیت کریمانه ارزیابی می‌شود.

روش: روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی-استنباطی و با رویکرد انتقادی و با ابزار کتابخانه است، به این معنا که ابتدا شاخصه‌های تربیت کریمانه با بررسی توصیفی آیات و روایات اسلامی، استخراج گردید. سپس نظام تربیتی معاصر برپایه شاخصه‌های استنباط شده، مورد ارزیابی و نقد قرار گرفت.

یافته‌ها: مطابق با یافته‌های این پژوهش براساس شاخصه‌های تربیت کریمانه، نظام تربیتی معاصر از نظر مبنایی، رویکردی و راهبردی مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد. رویکرد مادی گرایانه در علوم تربیتی غربی، سبب نادیده گرفتن نظام ربوبی، نظام ولایی و نظام مشاعی حاکم بر جهان هستی و تاثیرگذاری آنها بر تربیت می‌شود. تربیت دینی نیز دستخوش چالش‌ها و آسیب‌های متعددی مانند عدم توجه به ولایی بودن دین و ادراکات و برداشت‌های ناصحیح دینی شده است.

نتیجه‌گیری: نتیجه بدست آمده حاکی از آن است که سبک تربیت کریمانه هم در علوم تربیتی غربی و هم در میان دین‌داران، مغفول مانده است. در راستای نتایج تحقیق پیشنهاد می‌شود جهت انسجام سبک تربیت کریمانه تلاش‌های بیشتری صورت گرفته و در نظام آموزشی و تربیتی در قالب طرح‌های پژوهشی و به صورت تصادفی و شبه آزمایشی انجام پذیرد.

کلید واژه‌ها: تربیت کریمانه، نظام تربیتی معاصر، تربیت دینی.

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۷/۲۸

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۵/۱۳

^۱ - دانشجوی دکتری قرآن و حدیث، واحد کازرون، دانشگاه آزاد اسلامی، کازرون، ایران.

^۲ - استادیار، گروه معارف اسلامی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران (نویسنده مسئول).

famo0912@yahoo.com

^۳ - گروه معارف اسلامی، واحد کازرون، دانشگاه آزاد اسلامی، کازرون، ایران.

مقدمه

اصول و مبانی تعلیم و تربیت، خطوط قرمز آن محسوب می شود که خروج از آن باعث خروج از معنا و مفهوم تربیت خواهد شد (کشاورز و همکاران، ۱۳۹۳) بر طبق تحقیقات و پژوهش های اخیر، مهم ترین چالش تربیتی جوامع اسلامی، استیلای مبانی و الگوهای غیر اسلامی بر ساحت ها و نظام های تربیتی آنهاست. به همین منظور بایستی برای مقابله با این چالش مهم، ضمن معرفت افزایی در زمینه های اخلاقی و تربیتی و همچنین غرب شناسی و نیز گزینش رویکرد مناسب برای رویارویی با آن، نظام های تربیتی معاصر، با شاخصه های تربیتی مورد نظر قرآن و سیره اهل بیت (ع)، مورد ارزیابی مبنایی قرار گیرد، تا پس از بررسی و آسیب شناسی، سبک تربیتی متناسب، انتخاب و به کار گرفته شود (عباسی ولدی، ۱۳۹۶). فتوت و مردانگی، دستگیری از مظلوم، کمک به دادخواهی ستمدیده، داشتن روحیه عفو و گذشت و... اشاره می کند. آسیب شناسی نظام تربیتی معاصر که اعم از نظام تربیتی کلاسیک و تربیت دینی است از چندین دهه پیش مورد بررسی قرار گرفت. مطهری اولین صاحب نظری بود که اصطلاح آسیب شناسی تربیت دینی را بیان نمود (جهرمی، ۱۳۸۸). برخی نظریه های تربیتی ایشان، در کتب و برخی در قالب مقاله، با تمرکز بر عزت نفس انسانی به چاپ رسید. ارزیابی نظام تربیتی کلاسیک و تربیت دینی موجود با گونه ای از تربیت اسلامی با اصطلاح تربیت کریمانه و بر پایه مبانی رشد و تربیت اسلامی، در عصر حاضر، برای اولین بار در سلسله جلسات تربیتی عباسی ولدی (۱۳۹۶)، مطرح گردید؛ اگرچه صاحب نظران متعددی در نوشتارهای متعددی به مبانی تربیت کریمانه پرداخته اند. ایازی (۱۳۸۶)، در پژوهش کرامت انسان و آزادی در قرآن، طاهر زاده (۱۳۸۷)، در کتاب گزینش تکنولوژی از دریچه بینش توحیدی، تراشیون (۱۳۹۸)، در پژوهش کرامت انسان در تربیت فرزند، سلمان پور و همکاران (۱۳۹۸)، در پژوهش تحلیلی بر مفهوم کرامت ذاتی انسان، موسوی رنانی (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان نقد و بررسی کرامت انسانی در اعلامیه حقوق بشر با تکیه بر آراء جوادی آملی، به مفاهیمی از تربیت کریمانه و آثار تربیتی آن اشاره کرده اند.

در راستای بررسی پیشینه پژوهش، حسینی و معظمی گودرزی (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان: "کرامت ذاتی انسان از دیدگاه حقوق بشر در اسلام و در حقوق بین الملل"، به این نکات اشاره می کند که: کرامت ذاتی انسان از موضوعات مهم و از واژگان زیبا و پرمعنایی است که از بدو پیدایش ویژه انسان که با امتزاج روح الهی و خدایی با پیکره و جسم آدمی همراه گشت، تجلی و تحقق

یافت. کرامت ذاتی انسان‌ها موجب شد تا افراد اجازه یابند از کرامت، آزادی و توانایی خود برای پی‌ریزی نوآوری‌هایی در حوزه‌های متعدد جامعه، بهره‌گیرند. در آیات و روایات اسلامی بسیاری بر کرامت ذاتی انسان‌ها تأکید شده است و مبنای حقوق بشر در اعلامیه جهانی حقوق بشر نیز، کرامت ذاتی انسان می‌باشد. در این مقاله تلاش شده بر اساس مفهوم کرامت ذاتی انسان میان حقوق بشر در اسلام و حقوق بین‌الملل، پژوهشی انجام شود.

موسوی‌رنانی (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان: "نقد و بررسی کرامت انسانی در اعلامیه حقوق بشر با تکیه بر آراء جوادی آملی"، اشاره می‌کند که: اعلامیه جهانی حقوق بشر که به منظور تکریم مقام انسانی و پی‌ریزی جهانی بدون خشونت تصویب شد، نه تنها جهان را آرام‌تر نساخت، بلکه بر مشکلات بشر افزود؛ لذا برای رفع مشکلات برآمده از آن، بررسی عوامل ناکارآمدی آن، که نوع نگرش به انسان و خاستگاه کرامتی او و در واقع، رویکرد انسان‌مداری و جایگزینی بشر به جای خدا و دین؛ همچنین نادیده گرفتن تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی ملیت‌های مختلف در تدوین آن می‌باشد؛ ضروری به نظر می‌رسد. از نظر جوادی آملی برای حل مشکلات انسان معاصر، تفسیر لاهوتی از انسان باید جایگزین نوع ناسوتی آن شود. به دیگر بیان، برای احیای کرامت انسانی در این اعلامیه، سه نگرش راهبردی ضرورت دارد: ۱- تبیین جایگاه انسان مثاله در نظام وحیانی در مقابل حیوان ناطق در غرب؛ ۲- تبیین چیستی و کارکرد عقلانیت وحیانی؛ ۳- راهکارها و چگونگی تحقق کرامت انسانی در نظام وحیانی. در این مقاله، با روش پژوهشی و کتابخانه‌ای، ضمن تحلیل آسیب‌شناسانه از اعلامیه حقوق بشر، به‌ویژه موضوع کرامت انسان، انتقادات و راه‌کارهای فراوری، از منظر آیت‌الله جوادی آملی مورد تحلیل و بررسی قرار می‌گیرد.

جوانشیر و عاقی (۱۴۰۱)، در پژوهش خود تحت عنوان، با عنوان: "تحلیل پیامدهای عزت نفس از منظر قرآن، احادیث و روانشناسی"، به نکاتی بدین شرح اشاره می‌نماید: یکی از مهم‌ترین گوه‌های انسان که خداوند در وجودش به ودیعه نهاده، عزت نفس است، این خصوصیت ممتاز که داشتن آن تنها ویژه اشرف مخلوقات است و انسان به وسیله آن از دیگر موجودات متمایز می‌گردد، عزت نفس است که اساس شخصیت آدمی را شکل می‌دهد، و درصدد نگاهی اجمالی به پیامدهای عزت نفس از منظر اسلام و علم روانشناسی می‌باشد، یافته‌های تحقیق حاضر که به شیوه توصیفی تحلیلی و جمع‌آوری کتابخانه‌ای مطالب صورت گرفته حاکی از آن است که از جمله پیامدهای عزت نفس در اسلام تقویت اراده، بوده که به دنبال آن، در انجام هیچ کاری احساس درماندگی و شکست

نمی‌کند، پیامد مثبت دیگر، دوری از گناه است، زیرا انسان اگر احساس عزت در وی شکل گرفت و این احساس با معرفت قلبی و یقینی همراه شد، از اطاعت خدا دور نمی‌ماند و به سرپیچی از فرمان خدا دست نمی‌زند. سایر پیامدهای مثبت، قناعت، شجاعت، عفو، بردباری، پست شمردن امیال نفسانی و... می‌باشد و از پیامدهای عزت نفس از منظر روانشناسی می‌توان به پیشرفت و خودآگاهی اشاره نمود. خودآگاهی (واکنش بر پایه احساسات، اندیشه‌ها و رفتار)، از دیگر ویژگی‌های فرد دارای عزت نفس، است از آنجا که تصویری شفاف و قاطع از درست و نادرست دارند، آنان در مواجهه با یک تصمیم سخت یا یک بحران، آشفته و پریشان نخواهند شد. به اهداف خویش دست می‌یابند چرا که نقاط ضعف و قدرت خویش را به خوبی می‌شناسند، از نقاط ضعف خود تا حد امکان دور می‌شوند و از نقاط قوت خود، نهایت بهره را می‌برند.

صلاح (۱۴۰۲)، در کتاب: "تربیت پنهان خانه و مدرسه"، برای پرداختن به موضوع مذکور اینگونه اشاره می‌کند که تربیت پنهان، امری است که ظاهراً مشخص نیست اما تاثیرات مثبت یا منفی خود را بر تربیت و کرامت فرزند می‌گذارد و یکی از مرتبط ترین امور را با این مسئله، کرامت فرزند معرفی می‌کند، و ریشه اصلی کرامت را، وسعت روح می‌داند که فرد با تقوی و تهذیب نفس و گذشت از خطاهای دیگران و... می‌تواند به آن دست یابد بدین معنا که در جواب بدی‌ها و نواقص دیگران، خوبی و محبت کردن را پیشه می‌کند، نه مقابله به مثل و یا سکوت کردن. همچنین ایشان تاکید می‌کند، برای این امر و ابراز وسعت روح، باید ابتدا از خانواده و نزدیکان شروع کرده تا به دیگر افراد جامعه برسیم.

نویسنده در پژوهش: "برخورد کریمانه" با اشاره به ارزش رفتار همراه با مناعت طبع و بلند همتی، در کنار دو نوع برخورد مقابله به مثل و برخورد ظالمانه و ناجوانمردانه به نوع سوم رفتار، برخورد والای کریمانه اشاره می‌کند و به ویژگی‌های رفتار کریمانه می‌پردازد. تاکنون پژوهش منسجم و آشکاری به تشریح تفصیلی تربیت کریمانه و ضرورت وجود آن در عصر انتظار، ارزیابی و نقد نظام تربیتی کلاسیک و تربیت دینی معاصر با اتکاء به شاخصه های تربیت کریمانه انجام نگرفته است. در این راستا، هدف از پژوهش پیش‌رو ارزیابی نظام تربیتی معاصر با معرفی گونه‌ای از تربیت اسلامی با اصطلاح تربیت کریمانه می‌باشد.

سوال تحقیق

بر پایه شاخصه‌های تربیت کریمانه، نظام تربیتی معاصر چگونه ارزیابی می‌شود؟

روش تحقیق

پژوهش پیش‌رو با ابزار کتابخانه اعم از فیزیکی و دیجیتال و با روش تبیینی-تحلیلی و با رویکرد انتقادی انجام گرفته‌است. ابتدا با استقصای آیات و روایات و تبیین و تحلیل آنها شاخصه‌های تربیت کریمانه استنباط گردیده، سپس بر اساس شاخصه‌های استنباط شده از آیات و روایات، به ارزیابی نظام تربیتی معاصر پرداخته است.

یافته‌ها

بر پایه آنچه که در ارزیابی نظام تربیتی معاصر بر اساس شاخصه‌های تربیت کریمانه مبتنی بر آیات و روایات دریافت شد، فرضیه اصلی پژوهش تایید می‌شود که نظام تربیتی معاصر با تربیت کریمانه تفاوت‌های مبنایی، رویکردی و راهبردی دارد. در پاسخ به سؤال اصلی این پژوهش مبتنی بر چگونگی ارزیابی نظام تربیتی معاصر بر پایه شاخصه‌های تربیت کریمانه موارد زیر دریافت گردید. جدول ۱. یافته‌های حاصل از ارزیابی نظام تربیتی معاصر با تکیه بر شاخصه‌های تربیت کریمانه

نظام تربیتی معاصر	تربیت کریمانه
در حالیکه در نظام تربیتی معاصر، با نادیده انگاری بعد فطری، روان انسان را محدود به فرآیندهای ذهنی و غرایز بشری نموده‌است.	تربیت کریمانه، با اصالت‌بخشی به فطرت و با در نظر گرفتن بعد روحانی برخاسته از نفخه الهی، گستره وجودی آدمی را بسیار بیشتر از نظام تربیتی معاصر می‌داند.
درحالی‌که در نظام تربیتی معاصر، رابطه مری و متربی بر اساس نیاز به همدیگر شکل می‌گیرد.	تربیت کریمانه، مبتنی بر نظام ربوبی، ولایی و مشاعی است. بر همین اساس مودت و انسجامی باطنی و قلبی در میان مری و متربی و جهان هستی ایجاد کرده که گستره و ژرفایی بیشتر به رابطه مری و متربی می‌دهد.
در حالی‌که در نظام تربیتی معاصر، عزت نفس آدمی به صرف انسان بودن و ارزشمندی انسان است. بدون شک گستره و ژرفای عزت نفس پدید آمده در تربیت کریمانه، نه تنها ارزشمندی انسان را در نظر دارد، بلکه با اتصال به ربوبیت و ولایت در نظام ربوبی و ولایی، عزتی والاتر را بدست خواهد آورد.	در تربیت کریمانه، پرورش عزت نفس متربی مبتنی بر نظام ربوبی و ولایی تعریف می‌شود.
اما در نظام تربیتی معاصر، اصالت بر تعلیم و آموزش است.	در تربیت کریمانه، تزکیه و تفکر بر تعلیم پیشتاز می‌شود.

در حالی که در نظام تربیتی معاصر اصالت بر فردگرایی و منافع فردی متربی است.	توجه به نظام مشاعی جهان هستی، به عنوان یکی از مبانی تربیت کریمانه؛ رشد و پرورش انسان در گرو همراهی با شبکه‌های بسیار پیچیده، منظم و منسجم جهان هستی می‌باشد. بنابراین فردیت هر فرد علیرغم نقش بی‌ظنیر او در این شبکه بسیار پیچیده، هیچگاه مستقل عمل نخواهد کرد.
یکی از سبک‌های تربیتی معاصر، در جوامع دین-دار، تربیت دینی بوده که بر پایه تربیت کریمانه آسیب‌هایی مبتایی بر آن وارد شده است. عدم توجه به ولایی بودن دین و نه محتوایی بودن آن، برداشت‌های ناصحیح از معارف دینی، افراط و تفریط در مناسک عبادی در دین، سرزنش‌های افراطی مبتنی بر برداشت‌های ناصحیح دینی از جمله آسیب‌های موجود در تربیت دینی معاصر است.	در تربیت کریمانه، به‌جای فردگرایی، نگاه جایگاهی به متربی می‌دهد.
رویکرد نظام تربیتی معاصر، رویکردی مادی گرایانه بوده و این رویکرد، مبانی و راهبردهای نظام تربیتی معاصر را متأثر از خود نموده‌است.	تربیت کریمانه، مبتنی بر نظام ولایی، بیش از آنکه به سمت پاسخ به چراهای متربی رود، بر پایه وحدت قلوب و عبودیت در پی ربوبیت مبتنی بر نظام ربوبی پیش می‌رود. زیرا نمی‌توان چرامحوری در حوزه علوم تجربی را کاملاً در حوزه تربیت یک انسان وارد کرد. روح و روان انسان بسیار پیچیده تر از آن است که بتوان به همه پرسش‌ها و خواسته‌های رشددهنده و پرورنده وی در حوزه عقل و منطق و استدلال پاسخ داد.

سه اصطلاح تربیت کریمانه، تربیت دینی و نظام تربیتی معاصر، در این پژوهش، بایسته تبیین هستند. منظور از نظام تربیتی معاصر در این پژوهش اعم از نظام تربیتی کلاسیک و تربیت دینی در جوامع دینی است. تربیت دینی چیست؟ مراد از تربیت دینی در این جا، فرایندی است هماهنگ و همساز با فطرت انسانی که هدف آن انتقال باورها و آموزه های دینی به متربی و درونی کردن آنهاست (داوودی، ۱۳۸۸).

تربیت کریمانه، گونه‌ای از تربیت برخاسته از تربیت اسلامی است که همه ابعاد تربیتی بشر را در بر می‌گیرد. این اصطلاح برگرفته از ربوبیت کریمانه الهی مطابق با قرآن (انفطار/۶)، و همچنین با الهام

از حدیث ذیل می‌باشد: «اَكْرَمُؤاْ اَوْلَادِكُمْ وَاَحْسَنُؤاْ اَدَابِهِمْ يُغْفَرُ لَهُمْ، به فرزندان خود احترام گذارید و آنان را آداب نیکو بیاموزید تا آمرزیده شوید» (مجلسی، ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق)، بنابراین تربیت کریمانه صرفاً بیانگر نوعی تربیت دینی نیست. تربیت کریمانه بر مبنای رابطه کرامت‌وار ربّ و مربوب شکل می‌گیرد. کرامت از ریشه کرم و به معنی سخاوت، شرافت و عزت به کار می‌رود، همچنین کرم به معنای دوری از گناه است (خلیلی، ۱۳۹۷). کرامت، بخش اصلی هویت انسان، یک سجیه و خصلت عملی بوده که ریشه در درون انسان داشته و بی‌توجهی به آن مشکلات فراوانی را بوجود می‌آورد. این در حالی است که کرامت انسانی چه در بعد ذاتی و چه در بعد ارزشی گفتمان رایج جهان معاصر و مبنای رفتار و روابط میان افراد و دولت‌ها و کشورهای مختلف بوده است. (زارعی و همکاران، ۱۴۰۲). این گونه‌ی تربیتی از دیرباز تا کنون مورد توجه کتب آسمانی پیامبران و اندیشمندان دینی و غیر دینی بوده است، همچنین در اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش ایران نیز به این مهم توجه شده است. با این حال بررسی میدانی میزان پایبندی افراد جامعه ایران به این ارزشهای تربیتی، فاصله بسیار زیادی را نشان می‌دهد (حسینی محمد آباد، ۱۳۹۹).

شاخصه‌های تربیت کریمانه: شاخصه‌های تربیت کریمانه با استنباط از آیات و روایات و متون دینی به شرح زیر است:

۱) توجه به اصالت‌بخشی به فطرت: در مبانی تربیتی، بعد فطری بشر مطابق با دیدگاه اسلام، بعدی متمایز از بعد غریزی بوده که توجه به این بعد انسانی، از شاخصه‌های منحصر به فرد آموزه‌های روان‌شناختی اسلام است. می‌توان گفت، یکی از وجوه افتراق تربیت غربی انسان گرا با تربیت کریمانه، فطرت است و بی‌میلی به کارهای کریمانه، خروج از مسیر فطرت است. در واقع می‌توان گفت، گرایش‌های فطری قابل پرورش اند، لذا فطرت خدادادی انسان، در قالب ارادی، منشأ حرکت انسان به سوی کمال است، خدای متعال این ظرفیت را به همه انسانها داده که بتوانند متّصف به صفات و کمالات الهی شوند و در این مسیر چیزی مانع آنها نخواهد شد. چنان که خداوند می‌فرماید: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ (مائده/۱۰۵). بنابراین راه تربیت معنوی انسان از مسیر اراده اومی گذرد. همچنین مربی نیز، می‌تواند، پس از اراده خود متربی و البته با میل او، انگیزه انجام عمل صالح را در وی تقویت کند، زیرا تا کسی خواهان کمال نشود دیگری را توان کمال بخشیدن به او نیست.

- (۲) توجه به نظام ربوبی در مبانی تربیتی: یکی دیگر از شاخصه های مبنایی معارف تربیتی دین اسلام، توجه به اصل ربوبیت الهی با الهام از اصطلاح قرآنی ربّ العالمین (حمد/۱) است. توجه به ربوبیت عام الهی نقش مهمی در مشاهده و درک کریمانه بودن آموزه های تربیتی دارد.
- (۳) توجه به نظام مشاعی در مبانی تربیتی: نظام مشاعی یا به تعبیر دیگر نظام واسطه مند که معرف آن در اصطلاح دینی، اصل شفاعت است (بقره/۲۵۵). شفاعت به معنای جفت شدن بوده است (حسینی، ۱۴۱۴ق)، که بزرگان دینی نیز از آن به نظام مشاعی و واسطه مند الهی یاد کرده اند (طباطبایی، ج ۲، ص ۳۳۳). توجه به واسطه مندی نظام احسن الهی در آموزه های تربیتی، محتوای آموزه ها را به سمت کریمانه بودن سوق خواهد داد. زیرا هر فرد به مثابه یک فرد مستقل نخواهد بود. بلکه همواره در یک نظام و وابسته به آن نظام در این سیستم پیچیده، نقش بی نظیر خود را ایفا می کند.
- (۴) توجه به نظام ولایی در مبانی تربیتی: مطابق با دیدگاه اسلامی همه چیز، آفریده و مخلوق خداوند و تحت اراده و مشیت حق تعالی به سبک ولایت اداره و تدبیر می شود. ولایت به معنای الصاق دو چیزی است که چیزی مابین آنها نباشد (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴ق، ص ۸۸۵). به واسطه ای این ارتباط ولایی اعضا آن چنان به هم نزدیک شده که یکی می شوند (طباطبایی، ج ۶، ص ۱). البته ولایت خاص الهی شامل حال باورمندان خواهد شد (بقره/۱۵۶). در امتداد ولایت الهی، ولایت مندانی گزینش شده نیز وجود دارند (مائده/۵۵). که مصادیق اتم و اکمل آن بعد از پیامبر اسلام (ص)، همان امام علی (ع) و اولاد معصوم و گرانقدرش می باشند (مقاتل بن سلیمان، ۱۴۲۳ه، ۱:۴۸۶). توجه به این اصل در آموزه های تربیتی، نه تنها فرد را متأسی به سبک و سیره آنها کرده، بلکه وجود ولایت آن ها در زندگی، مسیر تربیتی را منحصر به فرد خواهد کرد.
- (۵) وحدت قلوب مبتنی بر نظام ربوبی، ولایی و مشاعی: بدون شک ایجاد وحدت یکی امتیازهای هر نظامی خواهد بود. اما وحدتی که در تربیت کریمانه مبتنی بر نظام ربوبی، ولایی و مشاعی آن شکل گرفته، وحدتی از ژرفای قلوب و نه تنها همه انسان ها با همدیگر

که وحدتی با تمام عوالم و جهان هستی را پدید می‌آورد. گستره و ژرفای وحدت قلبی در تربیت کریمانه، پیامدهای منحصر به فردی را ایجاد خواهد کرد.

۶) جایگاه محوری در تربیت کریمانه: یکی دیگر از شاخصه‌های تربیت کریمانه مبتنی بر نظام ربوبی، ولایی و مشاعی، توجه به جایگاه کریمانه انسان در نظام آفرینش می‌باشد، پرداختن به این مفهوم در ارزیابی نظام تربیتی معاصر و شناخت و فهم جایگاه و جایگزینی "نگاه جایگاه محور" به "نگاه تکلیف محور"، بسیار ضروری به نظر می‌رسد؛ "لَا تَجْهَلُ نَفْسَكَ ؛ فَإِنَّ الْجَاهِلَ مَعْرِفَةَ نَفْسِهِ جَاهِلٌ بِكُلِّ شَيْءٍ" (تیمی آمدی، ۱۳۷۸، ۷۵۵).

۷) توجه به تعالی درونی در تربیت کریمانه: مطابق با قرآن کریم، باور و ایمان به خداوند و حدود الهی، فرد را ایمن می‌کند (انعام/۸۲). بنابراین مطابق با روش تربیت ربوبی پروردگار، آنچه که متربی را اعتلا می‌بخشد، تعالی درونی فرد است. توجه به این شاخصه، تربیت کریمانه را منحصر به فرد می‌کند.

ارزیابی مبانی نظام تربیتی معاصر با تکیه بر شاخصه‌های تربیت کریمانه: مطابق با آنچه که از شاخصه‌های تربیت کریمانه گفته شد، مبانی نظام تربیتی معاصر اعم از نظام تربیتی کلاسیک و تربیت دینی رایج میان دینداران، ارزیابی می‌شود.

کم توجهی به اصل فطرت در تربیت: در مبانی روان‌شناسی و تربیتی معاصر، فطرت الهی بشر، بعد الهی - انسانی را نادیده گرفته است (شجاعی و حیدری، ۱۳۸۹). بنابراین می‌توان گفت یکی از وجوه افتراق تربیت غربی انسان‌گرا با تربیت کریمانه، فطرت است و بی‌میلی به کارهای کریمانه، خروج از مسیر فطرت است. در واقع می‌توان گفت، گرایش‌های فطری قابل پرورش اند، لذا فطرت خدادادی انسان، در قالب ارادی، منشأ حرکت انسان به سوی کمال است، در واقع می‌توان گفت در تربیت اسلامی بر محوریت دیدگاه کریمانه، انسان‌راهنمایی نمی‌شود، بلکه تنها او را به مسئولیت‌های فطری که دارد، متوجه می‌سازند (گل‌پرور و همکاران، ۱۴۰۱).

کم توجهی به نظام ربوبی، ولایی و مشاعی در تربیت: یکی از دلایل اصلی عقیم ماندن برخی اقدامات تربیتی، کم‌کاری در تعمیق اعتقادات و فراهم نمودن زمینه پذیرش نظام ربوبی و اصول دین می‌باشد. به دنبال آسیب‌شناسی این مسئله به ریشه‌های زیر می‌توان دست یافت، از جمله، کم‌کاری مربیان و والدین در حوزه ربوبیت، معرفت رب، عدم توجه به تقویت مداوم بعد بندگی متربی،

عدم درک عجز بندگان در مقابل خدا، ضعف در زمینه پذیرش و ایمان به نظام ربوبی، می باشد. همچنین از دیگر آسیب های این حوزه، کم کاری مربیان در تربیت انسان عبد و اهمال در تقویت روحیه تسلیم در مرتب است (عباسی ولدی، ۱۳۹۸)

از جمله آسیب های تربیتی در حوزه این نظام، پذیرش ضعیف اصول نبوت، امامت و توسل به انبیاء و اولیا الهی بدلیل کم کاری مربیان، والدین و متصدیان تربیتی جامعه است که در آسیب شناسی این مسئله، می توان از ضعف بنیه اعتقادی و قلبی مربی و والدین بویژه مادر و همچنین سهل انگاری در خصوص تحکیم و تعمیق باورهای مرتب در حوزه اصول نبوت و امامت، نیز عدم اطلاع شیعیان از جایگاه خود و کم رنگ شدن ایمان به اینکه شیعه مرتبه ای از نور امام بوده، نام برد. دین و پیامبر آورش به دلایل اعتقادی مصون از خطا و آسیب اند، اما وقتی دین در بستر تاریخ جریان پیدا می کند گرفتار آسیب هایی می شود. ضعف در زمینه امام شناسی و استمداد از اهل بیت (ع) و الگوگیری ناصحیح از سبک و سیره ایشان، معرفت کم نسبت به امام عصر (عج) و ارتباط ضعیف با ایشان، از دلایل دیگر آسیب های حوزه نظام مشاعی است (عباسی ولدی، ۱۳۹۸).

ارزیابی رویکرد نظام تربیتی معاصر با تکیه بر شاخصه های تربیت کریمانه: نظام تربیتی معاصر، با رویکرد مادی گرایانه به مفاهیم تربیتی می نگرد. این امر، در مراتب گوناگون تربیتی کودکان، نوجوانان و جوانان تاثیر گذار بوده است. به گونه ای که تربیت کودک از بعد از تولد مورد اشاره قرار می گیرد و بر این اساس، دردیدگاه غربی کمتر اشاره ای به کودک و کودکی و تربیت قبل از تولد شده است (مهدوی کنی، ۱۳۹۱).

ارزیابی راهبردهای نظام تربیتی معاصر با تکیه بر شاخصه های تربیت کریمانه: با توجه به ارزیابی نظام تربیتی معاصر با تکیه بر مبانی و رویکردهای موجود در شاخصه های تربیت کریمانه، ضرورت دارد، برنامه های راهبردی نظام تربیتی معاصر نیز مورد ارزیابی قرار گیرد.

تعمیم چرامحوری در نظام تربیتی: مطابق با شاخصه های مبانی تربیت کریمانه در حوزه های نظام ربوبی، ولایی و مشاعی، بدست می آید که زندگی تحت مدیریت خداست و در مقابل خدا خود را کسی حساب کردن، اشتباه است؛ یکی از اشتباهات بشر تن دادن به تدبیر انسان برای انسان بوده است، زیرا این امر زیر سوال بردن ربوبیت است. کم کاری در تربیت انسان عبد و تقویت روحیه تسلیم در مرتب، از آسیب های حوزه تربیت است و یکی از ریشه های این امر، جامعه ای است که با

تضعیف روحیه تسلیم به سمت چرا محوری می‌رود. نتیجه این اقدام، غیر ربوبی شدن اعتقاد متربی است، تسلیم، زمینه ساز پذیرش ربوبیت است.

خطایی که در حوزه دین، انجام می‌شود، اینست که متربیان را اهل چون و چرا و پرسش بار می‌آورند، در حالی که با توجه به آیه: «سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا» (بقره/۲۸۵) و با تأکید بر اطاعت از رب العالمین، بسیاری معضلات تربیتی حل می‌شود. بنابراین، آشنایی اندک مربیان و نگاه سطحی آنان به دین، ضعف ربوبیت و عبودیت و پذیرش مطلق آموزش‌های غیر توحیدی و غیر کریمانه را به دنبال دارد (عباسی ولدی، ۱۳۹۸).

عدم وجود برنامه‌های راهکاری برای بالا بردن عزت نفس متربیان مطابق با مبانی تربیت کریمانه: آنچه که در علوم روان‌شناسی و تربیتی کلاسیک مطرح شده، اعتماد به نفس یا خودکارآمدی مبتنی بر خودارزشمندی یا عزت نفس است. در این حوزه انسان به صرف انسان بودن لازم است که عزت نفس و اعتماد به نفس داشته باشد. در حالی که در تربیت کریمانه مبتنی بر آموزه‌های قرآنی و دینی، اصطلاحی با عنوان اعتماد به نفس وجود ندارد. زیرا مطابق با نظام ربوبی، ولایی و مشاعی، نفس مستقل از ربوبیت پروردگار، و خارج از حوزه ولایت تشکیکی در طول ولایت الهی و جدای از سیستم پیچیده نظام احسن الهی نمی‌باشد. عزت نفس با در هم تنیدگی با عزت الهی تعریف می‌شود. چنانکه مطابق با آموزه‌های قرآنی، عزت، تنها از آن خداوند است (نساء، ۱۳۹).

کم توجهی به تقدم تزکیه بر تعلیم: نام‌گذاری آموزش و پرورش و نه پرورش و آموزش، نشان از کم توجهی به حوزه پرورش و تزکیه است. امروزه بدلیل اولویت تخصص و تجربه در زمینه علوم غربی، مدرسه و اولیای آن مقدم بر والدین شده‌اند. پژوهش‌های دینی و تربیتی در اولویت نظام‌های آموزشی نیست. در اولویت نبودن اجرای دقیق سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و تاخیر در اجرای برنامه و مفاد آن در مراکز آموزشی و مدارس، از جمله آسیب‌هاست (صلاح، ۱۳۹۹). کم توجهی اولیای مدرسه به مسائل اخلاقی، سخت‌گیری، تأکید بر آموزش صرف، عدم برنامه‌ریزی مناسب برای اوقات فراغت دانش‌آموزان، نیز جزء آسیب‌های حوزه نظام آموزشی است (شکاری و همکاران، ۱۳۹۳).

جایگزینی تعلیم به جای تفکر: یکی از آسیب‌هایی که در دین وارد شده، جایگزینی تعلیم به جای تفکر است هر چند تعلیم یا آموزش یکی از راه‌های تربیت دینی است، اما بدون ایجاد نیاز یا پرسش در زمینه مفاهیم دینی، آموزش جنبه‌صوری پیدا می‌کند، که در این صورت در ذهن ایجاد چالش

نکرده و قابلیت تفکر را سلب و شور و هیجان دانستن را در فرد سرکوب می کند؛ خداوند در قرآن می فرماید: «قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» (۲۰ عنکبوت). اما علی رغم تاکید قرآن به تفکر، امروزه نظام تعلیمی مدرن، تعلیم را به جای تفکر گذاشته که این امر منتهی به انباشت محفوظات شده و تربیت دینی را با آسیب هایی مواجه ساخته است (هاشمیان و همکاران، ۱۳۹۳).

غفلت از نگاه آیه ای در تربیت: با توجه به مشاعی بودن نظام احسن الهی، بشر در سیستمی بسیار پیچیده، منظم و بهم پیوسته زندگی می کند. ضرورت دارد، سویه تربیتی نیز بر این مبنا باشد. نگاه آیه ای به معناست که خود و پیرامون خود را به عنوان آیه و نشانه منسجم و منظم در این شبکه پیچیده نظام مشاعی بنگریم. خداوند حکیم نیز در قرآن کریم بشر را به تفکر در آفاق و انفس توصیه فرموده: «سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعِنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ»؛ به زودی نشانه های خود را در افقهای [گونگون] و در دلهايشان بدیشان خواهیم نمود تا برایشان روشن گردد که او خود حق است آیا کافی نیست که پروردگارت خود شاهد هر چیزی است»، (۵۳ فصلت)، که این خود الهامی بر نگاه آیه ای بر خود و جهان هستی می باشد؛ و انسان با تقویت رویکرد معرفی شده از سوی قرآن، به سمت احساس حضور در محضر خدا می رود و این دیدگاه و احساس، زمینه ساز تربیت انسان بوده و در مقابل غفلت از آن، عامل سقوط انسان است. همچنان که به تعبیر قرآن، تفسیر مادی از عالم، خسران زدگی به دنبال دارد و کسانی که با نگاه آیه ای، در زمین سیر نکرده و به عاقبت بدی دچار شده اند، مصداق مفسدین واقع شده اند. کفران نعمت در نتیجه کم شدن نگاه آیه ای، از جمله چالش های اعتقادی است (صلاح، ۱۴۰۱).

ناکافی بودن توجه به نگاه جایگاهی و جایگاه کریمانه انسان در هستی: با نظر به اینکه یکی از شاخصه های تربیت کریمانه، توجه به جایگاه کریمانه انسان در نظام آفرینش می باشد، پرداختن به این مفهوم در ارزیابی نظام تربیتی معاصر و شناخت و فهم جایگاه و جایگزینی "نگاه جایگاه محور" به "نگاه تکلیف محور"، بسیار ضروری به نظر می رسد. عدم معرفت نسبت به خود، به منزله جهالت و نادانی نسبت به همه چیز است. چنانکه روایتی نیز با همین مضمون آمده که می فرماید: «لَا تَجْهَلْ نَفْسَكَ؛ فَإِنَّ الْجَاهِلَ مَعْرِفَةَ نَفْسِهِ جَاهِلٌ بِكُلِّ شَيْءٍ» (تمیمی آمدی، ۱۳۷۸، ۷۵۵:۱).

این دیدگاه، جایگاه انسان در هستی را معین می‌سازد، در نگاه جایگاهی همراه با عزت و کرامت، دنیایی از بزرگواری همراه با امید به تغییر وضعیت موجود به سمت مطلوب نهفته است، که قطعاً این انگیزه، جایگاه شایسته‌ای را برای انسان رقم می‌زند. یکی از اهداف اسلام از تربیت کریمانه، نگاه جایگاهی دادن به فرزند است، یعنی نگاهی که فرد به دور از باید و نباید و تذکر، با کرامت، به نحو شایسته به انجام تکالیف می‌پردازد و به دیده رشد و تربیت و نه به دیده وظیفه و تحمیل و نه از سر خواری و ذلت به مسئولیت‌ها و تکالیف می‌نگرد. ضمن اذعان به اعتقاد نظام غربی به کرامت، باید گفت که معنای کرامت در غرب با مفهوم آن در نظام تربیت اسلامی متفاوت می‌باشد و یکی از این ریشه‌های این مسئله در عدم اعتقاد نظام تربیت غرب به عالم پس از مرگ است. این نظام، علیرغم توجه به کرامت انسانی، آن را در محدوده مسائل مادی و گاهی همسان با حقوق حیوانات می‌داند و قطعاً این دیدگاه بر تربیت انسان، تاثیر منفی دارد. در دنیای معاصر، نگاه جایگاهی و ارتباط با جایگاه‌ها کم‌رنگ شده و افراد بجای ارتباط گرفتن با جایگاه دیگران، با خود آنها ارتباط گرفته‌اند و این مسئله، بخ دلیل بدی‌های افراد و اشیاء، موج ناامیدی و افسردگی را در بین آنها گسترش می‌دهد. درحالی‌که با این نگاه، بسیاری از نقایص دیگران، نادیده گرفته شده و به جایگاه ایمانی آنها، توجه می‌شود، چون می‌دانند، که جایگاه مؤمن تولید خیر می‌کند، با این دید، آن جایگاه مومنانه با فرد صحبت کرده و ارتباط می‌گیرد و بر او اثر خیر می‌گذارد و این گونه معنای دعای پیامبر(ص)، فهمیده می‌شود که دائماً "می‌فرمودند: «اللَّهُمَّ اَرِنِي الْاَشْيَاءَ كَمَا هِيَ، خدایا پدیده‌ها را آن‌چنان که هستند، به من بنمایان» (جوادی آملی، ۱۳۹۲).

ضعف برنامه‌های راهبردی در مورد جایگاه شایسته زن در خانواده و اجتماع در نظام تربیتی معاصر: غفلت و ناآگاهی برخی زنان از جایگاه جهادگونه آنان در همسرداری مطابق با حدیث شریف «جِهَادُ الْمَرْأَةِ حُسْنُ التَّبَعْلِ» (کلینی، ۱۱:۱۶۳)، کم توجهی به وسعت روح اعضای خانواده به ویژه مادر، دوری زنان از جایگاه واقعی خود، تبعیت کم زن از مرد، کم شدن لطافت زن، کمتر رعایت نمودن هفت ساله‌های تربیتی، کم توجهی بیشتر به اکرام فرزندان و نیز به تربیت پنهان خانه (صلاح، ۱۳۹۹)، از جمله معضلات تربیتی خانواده است. فاصله گرفتن مادر از نگاه رب‌البیتی به خود در خانه، کم شدن چاشنی معنویت مادر در خانواده، غفلت از هدف نگاه جایگاهی پروردگار به مادر، از دیگر آسیب‌ها می‌باشد. نگاه ولایی ندادن مادر به امور منزل و اهمال در رسیدگی به امور منزل و کمتر توجهی به ثواب و اجر معنوی این اعمال، همچنین درخواست زیاد زن از مرد و تبعات آن از

جمله مسوولیت ناپذیر شدن مرد، از جمله معضلات هستند. تمایل زن به مدیریت اقتصادی، تنوع طلبی او و تاثیر منفی آن بر تربیت، دقت کمتر به نقش حیاتی زن در تربیت فرزند، کمتر توجهی به عبارت معروف «الوَلَدُ سَرُّ أَيْهٍ»، نبودن زن در جایگاه منشأ حیات خانواده، اختلال در نظام محاسباتی زنان مسلمان امروز، نگاه غلط جامعه به جایگاه مقدس مادری نیز از این دست است (عباسی ولدی، ۱۴۰۰)، کاهش حس عبودیت و بندگی صحیح مادر در خانه، اسراف و تجمل، تفاخر و ناسپاسی اندک زنان به درگاه خداوند، عدم تمکین جنسی، برداشت و تفسیر ناصحیح از حیاء زن، رفتارهای اقتدار شکن زن در مقابل مرد، ایراد گرفتن از همسر و عیب جویی از او، جانسپینی مهد کودک بجای مادر، از جمله آسیب های تربیتی حوزه زنان است (صلاح، ۱۳۹۹).

ضعف برنامه های راهبردی در حوزه اقتصادی و نقش آن در تربیت: امروزه ثروت جای رزق را در میان مردم گرفته است و در برخی موارد، برداشت مردم از رزق، صرفاً "رزق مادی و ثروت است در حالی که قسمت اعظم رزق، معنوی و غیرمادی است (طاهرزاده، ۱۳۸۵). خلأهای اقتصاد جامعه بر تربیت اثر منفی می گذارد (صلاح، ۱۴۰۱). مسئله مهم در حوزه اقتصاد خانواده، مدیریت مالی دخل و خرج رزق حلال است، به گونه ای که انفاق های درآمد خانواده کاملاً پرداخت شود؛ انفاق واجب اعم از خمس و زکات و مستحب شامل صدقات، نذورات، کمک به ایتم و... می باشد. در حدیث شریف زیر ارتباط عصیان گری و لقمه حرام بیان شده است:

وَيَلِكُمْ! مَا عَلَيْكُمْ أَنْ تَنْصِتُوا إِلَيَّ فَتَسْمَعُوا قَوْلِي؟ وَإِنَّمَا أَدْعُوكُمْ إِلَى سَبِيلِ الرَّشَادِ، وَكُلُّكُمْ عَاصٍ لَأَمْرِي غَيْرُ مُسْتَمِعٍ قَوْلِي فَقَدْ مَلَأْتُ بُطُونَكُمْ مِنَ الْحَرَامِ وَطَبِعَ عَلَى قُلُوبِكُمْ» (بحرانی اصفهانی ۱۳۸۷، ۲۵۲:۱۷).
 وای بر شما! شما را چه زیان که به من گوش دهید و گفتار مرا، که به راه راستان فرا می خوانم بشنوید، همه شما نافرمانی می کنید و به سخنان من گوش نمی دهید؛ زیرا شکم هایتان از حرام پر شده و بر دلهایتان مهر [غفلت]، خورده است. از عوامل موثر دیگر، آموزش احکام اقتصادی به مرتبی می باشد. کم رنگ شدن ساده زیستی، تنوع طلبی، کثرت گرایی و ثروت اندوزی، کم رنگ شدن اعتقاد به رزاقیت خدا، کم شدن قناعت و افزایش حرص، از معضلات تربیتی در حوزه اقتصاد است (عباسی ولدی، ۱۴۰۱).

ارزیابی تربیت دینی معاصر با تکیه بر شاخصه های تربیت کریمانه: یکی از حوزه های تربیتی معاصر در میان جوامع دینی، تربیت دینی است. متأسفانه تربیت دینی موجود نیز دستخوش آسیب هایی شده

که با شاخصه‌های تربیت کریمانه فاصله پیدا کرده‌است. به تعبیر دیگر، یکی از آسیب‌های وارد بر تربیت دینی معاصر، دین‌داری معیوب است. امام علی (ع)، آفت در دین را بزرگ‌ترین مصیبت‌ها می‌خواند: «الْمُصِيبَةُ بِالِدِّينِ أَعْظَمُ الْمَصَائِبِ» (دشتی، ۱۳۸۲). و این امر همان دین‌داری معیوب است که می‌تواند ثمره تربیت دینی غلط باشد.

عدم توجه به ولایی بودن دین: جامعه در حال گذار از سنت به مدرنیته، طبیعتاً با سلسله‌ای از مسائل و چالش‌ها مواجه می‌شود، که از بحث‌برانگیزترین آن‌ها در حوزه اعتقادات و تعلیم و تربیت دینی است، از جمله عیوب وارد بر تربیت دینی، عدم توجه به ولایی بودن دین و نه محتوایی بودن آن است. عدم توجه به باورمندی ربوبی فرد قبل از عبادت، عدم تعادل در مؤلفه‌های دینی و آموزش و تعلیم کاریکاتوری آن می‌باشد، ولایی بودن دین اسلام نه محتوایی بودن در جامعه امروز، یک ضرورت است، که نپذیرفتن آن، تبعات سنگین تربیتی بدنبال دارد. نظام آموزشی معاصر در حوزه سنت و مدرنیته دچار سلسله‌ای از چالش‌های درونی است. از سویی می‌خواهد متعلمان، دانشمند، محقق، پرسشگر، خلاق، و نقاد شده و از دیگرسو، در امر تعلیم و تربیت دینی پیرو و تابع قرائت رسمی از دین باشند. حکومت درصدد است که تعالیم دینی را به صورت حداکثری و آرمانی در جامعه اجرا کند. به این نگاه و نگرش حکومت، نقدهایی وارد است. کمتر انس گرفتن با قرآن و قرائت و عمل به آن و همچنین عدم قرائت احادیث و منابع روایی در بین مردم، از دیگر آسیب‌های این حوزه می‌باشد. عدم احساس تضرع داشتن همراه با مناجات نیز، از خلأهای تربیتی در جامعه امروز است (دشتی، ۱۳۸۲).

برداشت ناصحیح از معارف دینی: در طول تاریخ، برداشت‌های ناروا از دین، یکی از آفت‌های اساسی دین برشمرده شده‌است. امام باقر (ع) می‌فرمایند: «الدِّينُ وَاسِعٌ وَ لَكِنَّ الْخَوَارِجَ ضَيَّقُوا عَلَيَّ أَنْفُسِهِمْ مِنْ جَهْلِهِمْ» دین گسترده است، اما خوارج از روی نادانی بر خود سخت گرفتند» (سروی مازندرانی، قرن ۱۱هـ، ۱۰۳:۱۰). در واقع می‌توان گفت ستون دین، فقه و آگاهی است. مطابق با روایتی از پیامبر اسلام (ص)، که فرمودند: «لِكُلِّ شَيْءٍ عِمَادٌ وَعِمَادُ هَذَا الدِّينِ الْفِقْهُ» رای هر چیز ستونی است و ستون دین نیز فقه و آگاهی است» (معرفت، ۱۳۹۰، ۱۴۲، ص ۳۹۳).

همچنین، پرسش از مراجع دینی برای رفع و دفع برداشت‌های ناصحیح از دین بسیار توصیه شده‌است. مطابق با آیه کریمه که می‌فرماید: «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (نحل/۴۳) در تویق امام زمان (عج)، به اسحاق بن یعقوب نیز آمده است: «وَأَمَّا الْحَوَادِثُ الْوَأَقَعَةُ فَأَرْجِعُوا فِيهَا إِلَى رِوَاةِ حَدِيثِنَا

فَإِنَّهُمْ حُجَّتِي عَلَيْكُمْ وَ أَنَا حُجَّةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ (منتظری، ۱۳۸۴، ۱:۲۶۴). نه روایاتی که جعل شده است. مردی از پیامبر (ص) پرسید: مَا الْحَزْمُ/ دوراندیشی چیست؟ حضرت فرمودند: «تَشَاوُرُ أَمْرًا إِذَا رَأَى ثُمَّ تُطِيعُهُ/ مشاوره کردن با مرد صاحب نظر و پیروی نمودن از رهنمودهای او» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۷۷:۱۵۲).

تفقه در دین با حزم و دوراندیشی عجین شده است. حزم نیز چیزی جز مشاوره کردن با مرد صاحب نظر و پیروی نمودن از رهنمودهای او نیست. چنانکه از پیامبر (ص) روایت شده است: «تَشَاوُرُ أَمْرًا إِذَا رَأَى ثُمَّ تُطِيعُهُ (مجلسی، ۱۴۰۳، ۷۷:۱۵۲).

متاسفانه امروزه نیز عده ای از افراد جامعه هم خود برداشت های غلطی از مفاهیم دینی دارند و هم سعی می کنند با گفتار یا کردار به دیگران بفهمانند، که دین سخنی جز این ندارد. این تفکر و برداشت ها گاه ضمن این که لباس کهنگی بر قامت تعالیم مذهبی می پوشاند، مانعی برای تلاش و فعالیت می گردد. برای مثال «توکل» عاملی است برای تلاش، مسئولیت پذیری و تکیه گاهی است که آدمی در حوادث با شجاعت و با امید به نصرت خداوند، رو به جلو گام بردارد. اما این معنای پویا در نگاه بعضی واژگون گردیده و به دور شدن از وظیفه به بهانه واگذاری کار به خدا و ترجیح عافیت طلبی، تبدیل شده است. یا معنای «صبر» که استقامت و پایداری در راه هدف همراه با ایمان است، گاهی به انفعال، و تسلیم در برابر ستمگران تعبیر می شود یا قضا و قدر الهی، به سلب اختیار از آدمی تأویل می گردد که توجیه نادرستی است.

افراط و تفریط در عبادت: یکی دیگر از آسیب های وارد بر تربیت دینی متریبان، افراط یا تفریط در عبادت توسط مربی و کشاندن آن به متربی است. امام علی (ع)، در این مورد می فرمایند: «فَكُلُّ تَقْصِيرٍ بِمُضِرٍّ وَ كُلُّ إِفْرَاطٍ لَهُ مُفْسِدٌ/ هرگونه کندروی برای روح انسان مضر بوده و هرگونه تندروی مایه فساد است» (مازندرانی، ۱۴۰۲: ۱۱). امام صادق (ع)، نیز فرموده اند که پدرشان ایشان را از عبادت زیاد بازداشته و سفارش می کردند که کمتر به عبادت بپردازند؛ «اجْتَهَدْتُ فِي الْعِبَادَةِ وَأَنَا شَابٌّ، فَقَالَ لِي أَبِي: يَا بُنَيَّ، دُونَ مَا أَرَاكَ تَصْنَعُ، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا رَضِيَ عَنْهُ بِالْيَسِيرِ/ زمانی که جوان بودم در عبادت سخت می کوشیدم. پدرم به من فرمود: فرزندم کمتر از آن چه می بینم، عبادت کن، زیرا خداوند عزوجل اگر بنده ای را دوست داشته باشد، به عبادت اندک او خرسند گردد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۶۸:۲۱۳).

سرزنش افراطی: یکی از مشکلاتی که افراط در آن همچون بسیاری کارهای دیگر مشکلاتی را ایجاد می‌کند سرزنش است، که تبعاتی از جمله ایجاد حالت دفاعی در متربی داشته که به صورت لجاجت بروز می‌کند. حضرت علی (ع) فرموده اند: «الإفراطُ فی الملامةِ یُشبُّ نیرانَ اللّجاجةِ / زیاده روی در سرزنش آتش لجاجت را شعله ور می‌سازد» (محمدی ری شهری، ۱۴۰۰)، سرزنش‌های مکرر باعث می‌گردد، تا اثر سرزنش از بین برود در این صورت هیچ فایده‌ای ندارد و تنها باعث می‌شود تا جرأت شخص نسبت به گناه افزایش یابد. چنان‌که حضرت فرموده اند: «إیاک أن تُکرّر العتبَ فإنّ ذلک یغری بالذنبِ و یهونُ العتبَ: از سرزنش کردن‌های مکرر پرهیز؛ زیرا این کار [فرد را] بر گناه [و خلافتکاری] جری می‌کند و سرزنش را بی‌ارزش می‌سازد» (محمدی ری شهری، ۱۴۰۰). نیز فرموده اند: «لَا تُکثرن العتابَ فأنه یورث الضغینةَ یدعو إلی البغضاءِ و استعتب لمن رجوت إعتابه/ زیاد سرزنش مکن؛ زیرا این کار کینه به بار می‌آورد و به دشمنی و نفرت می‌کشاند.» (تمیمی آمدی، ۱۳۷۸، ۱:۷۶۴)، در روایت دیگر فرمودند: «إذا عاتبْتَ الحدّثَ فأتُرک له موضعا من ذنبه لئلاّ یحملهُ الإخراجُ علی المکابرةِ / هر گاه نوجوانی را ملامت کردی توجیهی برای گناهش بگذار، تا سخت‌گیری تو، او را به لجبازی و انادارد» (ابن ابی الحدید، قرن ۷، ۳۳۳:۲۰). زمانی که مربی برای رساندن متربی به کمال عجله دارد، نمی‌تواند اشتباهات آن‌ها را تحمل کند، بنابراین برای هر کاری به سرزنش آنان دست می‌زند. دعوا کردن، نصیحت‌های افراطی، مقایسه کردن افراد با هم، از دیگر آسیب‌های این حوزه است.

توجه بیش از حد به مستحبات و غفلت از واجبات: گاهی مشاهده می‌شود که به مستحبات بیش از واجبات اهمیت داده می‌شود، به عبارت دیگر یکی از جلوه‌های کمال‌گرایی غیر واقع‌گرا آن است، که امور مستحب و بلکه مباح را در شریعت به امور واجب تبدیل کنند. گاهی در نظام تربیتی به انجام این کار رو آورده شده است. به عنوان نمونه می‌توان به مسأله نماز جماعت یا نماز اول وقت اشاره کرد، اگرچه به این دو در روایات ما توصیه فراوانی شده است، اما انجام آن واجب نیست و الزام افراد به امری که واجب نیست، کاری ناشایست است. به ویژه آن‌که کسی بخواهد با اقدامات تنبیهی افراد را وادار به این دو مستحب نماید. نمونه دیگر استفاده از چادر به عنوان پوشش، کاری بسیار مطلوب و توصیه شده است، ولی همین کار واجب نیست، آن‌چه واجب است حفظ حجاب در محدوده شرع است و اجباری کردن چیزی که اسلام آن را اجباری نکرده نوعی انحراف محسوب می‌شود، که اثر تربیتی معکوس خواهد داشت. پیامبر (ص) فرموده اند: «إنّ مُحرمَ الحلالِ کمحلّ

الْحَرَامِ آن که حلال را حرام می کند مانند کسی است، که حرام را حلال می کند». خداوند در قرآن کریم حرام کردن حلال ها را تعدی و تجاوز اعلام نموده است. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (مانده، ۸۷)؛ ای کسانی که ایمان آورده اید چیزهای پاکیزه ای را که خدا برای [استفاده] شما حلال کرده حرام م شمارید و از حد مگذرید که خدا از حدگذرندگان را دوست نمی دارد». نکته دیگر این است، که برخی اوقات توجه بیش از حد به برخی مستحبات، باعث بی توجهی به واجبات می گردد. امیرالمؤمنین امام علی (ع) فرمودند: «اگر مستحب ها به واجب ها زیان رساند، مستحب ها را ترک کنید».

بحث و نتیجه گیری

تربیت کریمانه مبتنی بر روش تربیتی کریمانه خداوند به عنوان پروردگار و رب العالمین و برگرفته از سیره کریمانه معصومان (ع) در ارتباط با متریان خود می باشد. همچنین مبتنی بر نظام ربوبی، ولایی و مشاعی و با در نظر گرفتن فطرت الهی بشر و با رویکردی مادی، معنوی است. با ارزیابی انجام گرفته از نظام تربیتی معاصر اعم از علوم تربیتی برآمده از غرب و سبک تربیت دینی معاصر در میان دین داران، به نظر می رسد، سبک تربیت کریمانه از جهات مبنایی، راهبردی و رویکردی در جامعه معاصر مغفول مانده است.

در راستای محدودیت های پژوهش، اگرچه تربیت اسلامی و تربیت دینی از دیرباز مورد توجه اندیشمندان اسلامی قرار گرفته، اما سبک تربیت کریمانه که برآمده از مبانی تربیتی الهی و معصومان (ع) بوده، از جهت نظری پیشینه مکتوب و مدون و کاملی ندارد. بیشترین منابع نگارنده، آموزش های ضروری وی در چندین سال اخیر بوده که به دلیل مکتوب نشدن آن توسط پیشتاژان این سبک تربیتی، مانع جدی برای ارجاع دهی محتوای این پژوهش را پدید آورده که نگارندگان تا حد زیادی با استناد به منابع دست اول، تلاش کردند، این اشکال رفع شود. از اینرو، در راستای پیشنهادهای پژوهش، با توجه به تازگی سبک تربیت کریمانه، علیرغم پیشینه دیرینه آن در میان مربیان بزرگ الهی، پیشنهاد می شود در جهت تدوین و انسجام بیشتر این سبک، پژوهش گران تلاش کنند. هم چنین در جهت اجرایی شدن آن در حوزه آموزش و پرورش در قالب طرح تربیت کریمانه اقدام شود. همچنین برای راستی آزمایی آن پژوهش های میدانی و شبه آزمایشی انجام گردد.

منابع

- ایازی، سید محمد علی. (۱۳۸۶). **کرامت انسان و آزادی در قرآن**، بینات (موسسه معارف اسلامی امام رضا علیه السلام)، بهار، ۴۴-۸.
- ابن ابی الحدید معتزلی، عبدالحمید بن هبة الله، قرن هفتم هجری (۶۴۴ق الی ۶۴۹ق). **شرح نهج البلاغه**، ج ۲۰ ص ۳۳۳ ح ۸۱۹، مکتبه آیت الله المرعشی النجفی، قم، ایران.
- الراغب الأصفهانی، حسین بن محمد، بن مفضل. (۱۴۰۴ق). **المفردات فی غریب القرآن**، ناشر: دفتر نشر الكتاب، نوبت چاپ: دوم، تعداد مجلدات: ۱.
- اخلاقی، مسعود، هاشمیان، نفیسه، و مهدوی نیا، جمیله. (۱۳۹۳). بازبینی: آسیب شناسی تربیت دینی: تعلیم به جای تفکر. **همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران (فلسفه تربیت دینی و تربیت اخلاقی)**.
- الحسینی، محمد بن محمد بن عبد الرزاق، ۱۴۱۴ ق یا ۱۹۹۴ م، **تاج العروس من جواهر القاموس**، دار الهدایه، بی تا.
- بحرانی اصفهانی. (۱۳۸۷). **مستدرک عوالم العلوم و المعارف جامع العلوم و المعارف و الاحوال من الایات و الاخبار و الاقوال**، جلد ۱۷، صفحه ۲۵۲- قم: موسسه الامام المهدی، عطر عترت.
- تراشیون، سید علیرضا. (۱۳۹۸). **کرامت انسان در تربیت فرزند**، برگرفته از سلسله مباحث تدریس شده در موسسه نورالمجتبی (سامانه آموزش یکپارچه معارف اسلامی).
- تمیمی آمدی، عبد الواحد بن محمد. (۱۳۷۸). **غورالحکم و دررالکلم**، تهران، دارالحدیث، جلد ۱.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۹۲). **تبیین براهین اثبات خدا، تهران**، اسراء، جلد ۱.
- حسینی، سیدمصطفی، گودرزی معظمی، هاجر. (۱۴۰۰). **کرامت ذاتی انسان از دیدگاه حقوق بشر در اسلام و در حقوق بین الملل**.
- خلیلی، نیک محمد. (۱۳۹۷). **مبانی عزت و کرامت در قرآن و روایات**.
- داودی، محمد. (۱۳۸۸). **تأملی در معنای تربیت دینی و نسبت آن با مفاهیم نزدیک**، چاپ اول، قم، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی.
- دشتی، محمد. (۱۳۸۲). **نهج البلاغه امام علی (ع)**، تهران، انتشارات اسوه.
- زارعی، طیه، عباسی دره بیدی، احمد. (۱۴۰۲). آسیب ها و چالش های تحقق کرامت انسانی در جهان معاصر و راهکارهای رفع آن با الهام از آموزه های رضوی. **اخلاق و حیانی**. ۱۳(۳): ۱۱۷-۱۴.

- سلیمیان، صلاح، شهبازی، کیومرث، بادپیما، جلیل، حضوری، نعیمه. (۱۳۹۸). **مدل مکانی هاتلینگ، توزیع مثلثی، مصرف کنندگان باتجربه و بی تجربه**. (۱)۹: ۳۳۷-۳۱۹.
- سلمان پور، داوود، مهریزی، مهدی، و ایازی، سیدمحمدعلی. (۱۳۹۸). **تحلیلی بر مفهوم کرامت ذاتی انسان در قرآن و چالش های فراروی آن. مطالعات قرآن و حدیث**، ۱۳(۱) (پیاپی ۲۵)، ۲۴۲-۲۱۹.
- سروی مازندرانی، محمدصالح، قرن یازدهم، شرح کافی اصول و روضه، شرح کافی مازندرانی، ملا صالح. (۱۳۴۲ ش یا ۱۳۸۲ ق.). جلد ۱۰، صفحه، ص ۱۰۳-۴۲-المازندرانی، الملا صالح، **شرح الکافی**، جلد ۱۱. سید طبایی، روح الله، طباطبائی نژاد، سید محمود، محمدی ری شهری، محمد. (۲۰۲۰). **شهادت نامه امام حسین (ع)**: بر پایه منابع معتبر برگرفته از دانش نامه امام حسین (ع).
- شجاعی، محمدصادق و حیدری، مجتبی. (۱۳۸۹). **نظریه های انسان سالم با نگرش به منابع اسلامی**، قم، موسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ اول.
- شکاری، عباس، و نورمحمدی نجف آبادی، محمد. (۱۳۹۳). **بازیابی: آسیب شناسی تربیت اخلاقی جوانان و نوجوانان؛ چالش ها و راهکارها. همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران (فلسفه تربیت دینی و تربیت اخلاقی)**.
- شکورنیا، عبدالحسین، فکور، محمد، الهام پور، حسین، طاهرزاده، مریم، چعب، فرحناز. (۱۳۹۰). **همخوانی نمره ارزشیابی استاد توسط دانشجویان با نمره خودارزیابی اساتید**، دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز سال ۱۳۸۷.
- صلاح، مسعود، عقل، جمیل. (۱۳۹۹). **دار النشر اسلام**.
- صلاح، مسعود. (۱۴۰۱). **تربیت پنهان**، ۱۴۰۱، قم، **دار النشر اسلام**.
- طاهرزاده، اصغر. (۱۳۸۵). **جایگاه رزق انسان در هستی**، اصفهان، انتشارات لب المیزان.
- طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۳۸۵). **المیزان فی تفسیر القرآن**، ج ۱۷ ص ۳۳۴، دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۴۱۷ ق.
- عباسی ولدی، محسن. (۱۴۰۰). **من دیگر ما**، جلد های ۸ الی ۱۲، قم، آیین فطرت.
- عادل، احمد، جوانشیر، عباس. (۱۴۰۱). **تحلیل پیامدهای عزت نفس از منظر قرآن، احادیث و روانشناسی**.
- مجله مطالعات حدیث پژوهی**، سال هفتم بهار و تابستان ۱۴۰۱ شماره ۱۳.
- عزیزی، عبدالله گل پرور، یدالله پور، محمد هادی، محمدقاسمی، حمید. (۱۴۰۱). **آسیب شناخت تربیت معنوی در حوزه فردی از منظر آموزه های اسلامی**، ۴(۷): ۲۱۹-۲۰۴.
- عباسی ولدی، محسن. (۱۳۹۸). **صوت مبانی رشد**، انتشارات آیین فطرت.

کشاوری، سوسن، عبدالهی، شهادت، و صفرپور، بهشته. (۱۳۹۳). بازبینی آسیب‌شناسی تربیت دینی با تأکید بر اصول تعلیم و تربیت. **همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران (فلسفه تربیت دینی و تربیت اخلاقی)**.

کریمی، مرتضی، حسینی، مجتبی، هاشمی، فروزان سادات، پوریزدیان محمدآباد، مهدی. (۱۳۹۹). ارزشیابی برنامه‌های درسی ضمن خدمت بر اساس اصول آندراگوژی. **پژوهش‌های برنامه درسی**. ۱۰(۱): ۲۹۹-۲۸۲.

موسوی رنانی، فاطمه سادات. (۱۴۰۰). **نقد و بررسی کرامت انسانی در اعلامیه حقوق بشر با تکیه بر آراء آیت الله جوادی آملی**، ۲۵-۳۶، معرفت، شماره ۲۸۳.

مجلسی، محمدباقر بن محمد تقی. (۱۳۶۲). **بحار الانوار**، گنجینه، تهران.

مهدوی کنی، صدیقه. (۱۳۹۱). تبیین روش‌شناسایی اصول حاکم بر نظام تربیتی اسلام، **همایش ملی تعلیم و تربیت اسلامی، با رویکرد معرفی، تحلیل و نقد آثار اندیشمندان فرزانه استاد سید علی اکبر حسینی**، رتبه ملی ۱، ۱۰۹.

مقاتل بن سلیمان بن بشیر الأزدی البلخی، أبو الحسن، المحقق: عبد الله محمود شحاته. (۱۴۰۳ هـ). **تفسیر مقاتل بن سلیمان، بیروت، الناشر: دار إحياء التراث، الطبعة: الأولى**.

معرفت، محمدهادی. (۱۳۸۵-۱۳۰۹ش). **تفسیر اثری جامع**، قم، التمهید، جلد ۶.

محمدی ری شهری، محمد. (۱۳۸۴). **میزان الحکمه**، تهران، دارالحدیث، ج ۸ و ۹.

Evaluation of the contemporary educational system based on the characteristics of generous education

Quarterly Journal of Educational Leadership
& Administration
Islamic Azad University Garmsar Branch
Vol.18, No 1, Spring 2024, No.67

Evaluation of the contemporary educational system based on the characteristics of generous education

Fatemeh Sadat Mousavizadeh¹, Seyede Fatemeh Mousavi², Mohsen Zarei Jaliani³

Abstract:

Purpose: Despite its strengths, the contemporary educational system has weaknesses that are evaluated in this research based on the characteristics of generous education.

Method: The research method in this research is descriptive-inferential with a critical approach and library tools, in the sense that first the indicators of generous education were deduced by descriptively examining Islamic verses and traditions, then the contemporary education system based on the indicators. The inferred values were evaluated and criticized.

Findings: According to the findings of this research, based on the characteristics of generous education, the contemporary education system is criticized in terms of basis, approach and strategy. The materialistic approach in the western educational sciences causes the despotic system, the provincial system, and the communal system that rule the universe and their influence on education to be ignored. Religious education has also suffered damage such as not paying attention to the importance of religion and incorrect religious concepts.

Conclusion: The result obtained indicates that the generous education style has been neglected both in the western educational sciences and among religious people. It is suggested that more efforts should be made to integrate the style of generous education, and it should be done in the educational and training system in the form of research projects and in a random and quasi-experimental manner.

Key words: generous education, contemporary education system, religious education.

---

¹ - PhD.student in Quran and Hadith Studies, Department of Islamic Studies, Kazeron Branch, Islamic Azad University, Kazeron, Iran.

² - Assistant Professor, Department of Islamic Studies, Shiraz Branch, Islamic Azad University, Shiraz, Iran.

³ - Department of Islamic Studies, Kazeron Branch, Islamic Azad University, Kazeron, Iran.